

ESKI O'ZBEK ADABIY TILIDAGI VAQT KONSEPTINI IFODALOVCHI LEKSEMALAR TARAQQIYOTI

Mamarajabova Iroda

ToshDO'TAU mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11110841>

Annotatsiya. Maqolada vaqt konsepti kishilik jamiyati tarixidagi eng qadimgi madaniy kodlardan biri sifatida qayd etilib, uning shakllanishidagi omillar keltirilgan. Har bir tilda vaqt konseptini ifodalovchi lingvistik vositalarning mavjudligi ta'kidlangan, o'zbek tilidagi vaqt konseptli leksik vositalarning struktur-semantik taraqqiyoti, hozirgi o'zbek adabiy tiliga munosabati yoritilgan. Vaqt konseptli ayrim leksemalar o'zbek tilining tarixiy taraqqiyoti davomida shakliy va mazmun jihatidan o'zgarishlarga uchragan. Eski o'zbek adabiy tilida vaqt konseptli o'zlashma leksemalar faol qo'llangan. Forscha-arabcha o'zlashmalardan ichki imkoniyatlar asosida vaqt konseptini ifodalovchi yasalmalar yuzaga kelgan. Eski o'zbek adabiy tili davridagi vaqt konseptli leksemalarning aksariyati hozirgi o'zbek adabiy tilida qo'llanadi.

Kalit so'zlar: *kognitiv lingvistika, konsept, vaqt konsepti, madaniy kod, tarixiy taraqqiyot, diniy omil, madaniy omil.*

Abstract. The article notes the concept of time as one of the oldest cultural codes in the history of human society, and provides the factors of its formation. The peculiarities of linguistic means expressing the concept of time in each language are emphasized, the structural and semantic development of lexical means with the concept of time in the Uzbek language, and their connection with the modern Uzbek literary language are highlighted. During the historical development of the Uzbek language, some lexemes with the concept of time have undergone changes in form and content. In the old Uzbek literary language, borrowed lexemes with the concept of time were actively used. As a result of Perso-Arabic assimilations based on internal possibilities, derivative words were created representing the concept of "time". Most lexemes with the concept of time from the period of the old Uzbek literary language are used in the modern Uzbek literary language.

Key words: *cognitive linguistics, concept, concept time, cultural code, historical development, religious factor, cultural factor.*

Kognitiv lingvistikada vaqtning harakat metaforalari o'rganilgan. Dastlabki ishlar, shu jumladan Klark (1973), Lakoff va Jonson (1980) vaqtning harakatlanuvchi obyekt metaforasi sifatida aniqlash uchun asos yaratdi, keyinchalik harakatlanuvchi

odamlarga (klassik misol, biz Rojdestvoga yaqinlashamiz) va harakat qilish vaqtiga (Rojdestvo yaqinlashmoqda) bo'lindi. Bu farq bizning vaqtni kelajakdan bizga qarab, so'ngra bizdan o'tmishga (harakatlanuvchi vaqt) harakatlanuvchi obyekt sifatida yoki biz o'tmishdan kelajakka o'tadigan narsa sifatida massa yoki yo'l sifatida idrok etish qobiliyatini aks ettiradi (o'z-o'zidan harakatlanadi) [Chugunova, 2009:23]. Tadqiqotlarda tilning makon va zamon tushunchalarini ifodalash xususiyatlari yoritilgan [Karasik, 2013]. O'zbek tilshunosligida vaqt semali birliklar M.Hakimova tomonidan tahlil qilingan [Hakimova,2004]. Vaqt ma'noli abstrakt nomlar o'rganilgan [Hakimova, 2019].

Kognitiv tilshunoslikda metafora va metonimiya nazariyasi asosan odamlarning kundalik hayotda metafora va metonimiya haqidagi fikrlash tarzini tahlil qiladi. Vaqt dunyo va hayotdagi turli hodisalar mavjudligining uzluksiz ketma-ketligini, taraqqiyot va ketma-ketlikni ifodalovchi, o'tmishdan kelib chiqib, hozirgi zamondan o'tib, zamonga yo'naltirilgan qaytarilmas ketma-ketlikdir.

Turli o'lchamdagi tarkibiy miqdor sifatida vaqt hodisalar ketma-ketligini, davomiyligini va ular orasidagi intervallarni tasvirlash uchun ishlatiladi, ayniqsa, vaqt tushunchasi material miqdorini o'lchashda alohida ahamiyatga ega. Vaqt bu uch o'lchovli bo'shliq, uzunlik, kenglik va balandlik, fazo esa to'rtinchi o'lchov deb ataladi. Fizika va boshqa fanlarda vaqt asosiy o'lchovdir, ya'ni u boshqa o'lchovlar bilan ifodalanmaydi, chunki boshqalar tezlik va kuch kabi fundamental o'lchovlar bilan ifodalanadi (xususan, bu holda, keyingi asosiy o'lchovlar vaqt va makon deb ataladi). Fanda zarur va mumkin bo'lgan operativ ta'rifdan foydalaniladi o'lchash uchun ishlatiladigan va tanlangan o'lchov birligiga ega bo'lgan vaqt. Faylasuflar orasida vaqt haqidagi ikki xil qarash mavjud.

Birinchisiga ko'ra, vaqt koinot tuzilishining asosiy qismi, hodisalar ketma-ketligining o'lchovidir. Bu Isaak Nyuton realistik nuqtai nazari, shuning uchun u Nyuton vaqti deb ham ataladi. Qarama-qarshi nuqtai nazarga ko'ra, vaqt aqliy tuzilmaning asosiy qismidir (fazo va raqamlar bilan birga), uning yordamida odamlar hodisalarni tartibga soladi va taqqoslaydi. Gotfrid Leybnits va Immanuil Kant an'anasi bo'lgan bu ikkinchi qarashga ko'ra, vaqt o'tuvchi, oqayotgan substansiyaga tegishli emas yoki hodisalar uchun idish bo'la oladi va o'zini o'lchab bo'lmaydi. Texnologlar va olimlar davriy vaqtni o'lchash bilan shug'ullanishgan va astronomiya asosiy tadqiqot obyekti bo'lgan. Davriy hodisalar va davriy harakatlar uzoq vaqtdan beri standart vaqt birliklari sifatida ishlatilgan.

Vaqt insoniyat tarixidagi madaniy kodlardan biri bo'lib, uning shakllanishi, kishilik jamiyati ongida yuzaga kelishi lisoniy ong shakllangan eng qadimgi

davrlarga borib taqaladi. Vaqt masalasiga doir tadqiqotlar, falsafa, mantiq ilmiga oid izlanishlarni tahlil qilish natijasida vaqt konseptining shakllanishidagi quyidagi omillarni ajratdik:

1. Diniy omil. Insoniyat tarixining ilk bosqichlaridayoq vaqtni yuzaga kelishi, baholanishi, uning ko'rinishlarini tahlil qilish ilohiylashtirilgan. Sharq ilmida vaqt talqinlarining ilmiy asoslari va amaliy tahlillari Qur'on oyatlarida ko'zga tashlanadi. G'arb ilmi vaqtni ilohiylashtirib, alohida ma'budlarga bog'lagan.

2.Dunyoviy omil. Tabiat fanlari, fizika, aniq fanlarning rivojlanishi vaqtning analizi, sintezi, vaqt me'yorlari, vaqt o'lchamlari va vaqtni bildiruvchi o'lchov so'zlarining shakllanishiga zamin yaratdi. Vaqtni osmon jismlari harakatiga bog'lash astronomiya ilmining shakllanishiga zamin yaratdi. Burjlar, quyosh, oy kalendarlari haqidagi qarashlar yuzaga keldi. Bu jarayon til birliklarida hozir ham saqlanib qolgan bo'lib, oy holatiga asoslangan nomlarda ham burjlar nomlanishida ko'zga tashlanadi. Vaqtning siklli, chiziqli ko'rinishlariga doir fikrlar aynan shu omilga asoslangan.

3. Makon va vaqt birligi omili. Makon hamda vaqt yaxlitlikda olib qaralgan va hamma narsaning mavjudligi uchun asos sifatida tavsiflangan. Narsa-buyumlar makonda o'z shakl va sifatlarini namoyon qiladi, hodisalar esa vaqt ichida sodir bo'ladi, davom etadi. eng qadimgi falsafiy an'analarga ko'ra makon va vaqt bir-biriga uzviy bog'liq ikki dunyo sifatida qaraladi. Tadqiqotlarda odamlarning aksariyat hollarda vaqtni makon tajribasi orqali tushunishlari qayd etilgan.

4.Madaniy omil. Vaqt mavhum hodisa bo'lib, uni xalqlar turlicha reallashtirishga harakat qilganlar. Vaqtning aniq narsa-buyum, voqea-hodisa, kuzatish mumkin bo'lgan jarayonga qiyoslanishi barcha xalqlarda kuzatiladi va shu jihatdan universallik hosil qiladi. Ammo qaysi narsa-buyum, tabiat hodisasi yoki ashyoga qiyoslash, tasavvur qilish madaniyatlarning o'ziga xos yondashuvini va bahosini belgilaydi.

5.Shaxs omili. Inson vaqtni tasavvur qilar va baholar ekan, uni o'ziga xos tarzda idrok qiladi va baholaydi. Vaqt konsepti shakllanishidagi shaxs omili buyuk mutafakkirlar ijodi, bahosi, hikmatli so'zlarida o'z ifodasini topadi. Bu omila bevosita madaniyat omiliga bog'liq, lekin shaxs idroki, tafakkur darajasi, dunyoqarashi jihatidan farqli belgilarni hosil qiladi.

Vaqt konsepti har bir tilning o'ziga xos lingvistik vositalari bilan ifoda etiladi. Shulardan eng faoli leksik vositalardir. Xususan, ozbek tilida vaqt konseptini ifodalovchi 300ga yaqin leksik birlik mavjud bo'lib, ular tilning taraqqiyot bosqichlariga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Eski o'zbek adabiy tilidagi *vaqtsiz* "bevaqt, bemavrid", *vaqtxüs* "xursandlik, xushvaqt", *dahr* "zamon, davr; dunyo, olam", *zamonliq* "paytlik, fursatlik", *čarx* "davr, zamon", *abad* "cheksizlik, davomiylik, nihoyasizlik, so'nggi yo'q zamon, yo'qlik" *barmahal* "barvaqt, o'z vaqtida, tez", *čeq*//*čog* "davr, zamon; vaqt, fursat, dam", *abušqa* "qariya, keksa", *sobiqan* "ilgari, burun", *bargrez* "qarilik, fartut qari, juda qari, abob yoshlik, yigitlik, abobiy yoshlikka xos, šayba qarilik, keksalik, ab kecha, tun, abiston kecha qorong'uligi, qorong'u tun, abona kechasi, kechalik, zuhr kunning o'rta vaqti, zuhur namoyon bo'lish, paydo bo'lish, o'liq vaqti g'alla (oshliq) yig'ini davri, zavol vaqti kunning botish payti, *arqun* chegarasi aniq zamon, *kelgu* kelasi zamon, *kelig* kelasi zamon, *tun aqom* kechqurun, *tunakun* o'tgan kuni, *govgum* namozi digar va namozi shom orasidagi vaqt, *subh* tong, tong payti, *subhgah*//*subhgoh* subh payti, tong chog'i, tongotar payti, *subh savbi* tong to'ni, tongning qoramtir pardasi, tong otish payti, *subh jöybari* tong daryosi; yorug'liq: *subhhez* tong, yorug'lik keltiruvchi; quyosh, oftob, *falaq* tong yorug'ligi, subhidam, *abado* doimo, hamisha, *avvalan* "birinchidan, dastlab, boshdan, avvalda, dastlabki vaqtda; avvalin oldingi, avvalin va oxirgi-oldingi va so'nggi; boshlanish va tugallanish, *avvaliyat* ilgarilik, birinchilik; azaliy borliq"; *sobiqan* "ilgari, burun"; *bamdadan* "tong, ertalab, sahar", *taqla* "tonda, ertalab; ertaga", *taqlaği* "ertangi", *taqlaliq* "ertalik, ertangi kunga tegishli", *odina* "juma kuni" leksik birliklari hozirgi kunga kelib arxaiklashgan.

"Vaqt" konseptini ifodalovchi *avvalaqam* kechqurun, tun boshlanish payti, *zulhijja* hijriy yilning o'n ikkinchi oyi, *a:bon* hijriy yilning sakkizinchi oyi, *zulqa:da* hijriy yil hisobidagi o'n birinchi oy, *daha* bir daha-o'n kun (dekada) kabi leksik birliklar hozirda so'zlashuv nutqi va ayrim shevalarda qo'llanadi.

Doimgi//*doyimgi*, "doimgi", *haftaliq* "yetti kunlik muddat" kabi leksemalar fonetik, morfonolik o'zgarishlar bilan ishlatiladi.

Semantik: *vaqt*, *vaqtlig* "muddatlik, paytlik, fursatlik, ko'p yillik", *kechalik* "bir kunlik muddat"ni

Paškol "yomg'ir mavsumi" *pos* kechaning bir qismi kechaning sakkizdan biri *Pahr* bir kecha kunduzning sakkizdan biri, uch soatli vaqt, *Giriy/gari* 22 minut 10 sekundga teng keladigan vaqt o'lchovi

Davr, *davron* *zamona* falak, taqdir": *abadiy* "doimiy, hamishalik": *doimiy* – *bardavom* "doimiy, doimo; *barqaror* "turg'un, qat'iy, qaror topgan; doimiy": *bevaqt* "bemahal, bemavrid" *chilla*: "qirq kunlik muddat"ni bildiradi: *sobit* "sobit, barqaror": *muhlat* "muhlat, fursat", *avval* "birinchi, ilk, boshlang'ich, ibtido, bosh", *avvalgi* *barvaqt* "erta": *soat* arabcha "o'lchovli, 60 daqiqalik vaqt", *hafta*, *ton* *tun*

“kecha” *ibtido* “boshlanish”, *lahza* “dam”, “qisqa muddat” *charx* “aylanish”, “davr”: *kecha* “kechqurun, tun”, *azal*, *azaliy*, *qadim*, *qadimiy* leksemalari hozirda aynan qo'llanadi.

Eski o'zbek adabiy tilidagi “vaqt” konseptli leksemalarning hozirgi o'zbek tiliga munosabati

Eski o'zbek tilidagi leksemalar	Arxaiklashgan leksemalar	Fonetik o'zgarishga uchragan	Semantik o'zgarishga uchragan	Ayni shakl va ma'nolarda qo'llanadigan
83	53	3	3	24

Davr falak, taqdir”: *abadiy* “doimiy, hamishalik”: *doimiy* – *bardavom* “doimiy, doimo; *barqaror* “turg'un, qat'iy, qaror topgan; *doimiy*”: *bevaqt* “bemahal, bemavrid” *chilla*: “qirq kunlik muddat”ni bildiradi: *sobit* “sobit, barqaror”: *muhlat* “muhlat, fursat”, *avval* “birinchi, ilk, boshlang'ich, ibtido, bosh”, *avvalgi barvaqt* “erta”: *soat* arabcha “o'lchovli, 60 daqiqalik vaqt”, *hafta*, *ton tun* “kecha” *ibtido* “boshlanish”, *lahza* “dam”, “qisqa muddat” *charx* “aylanish, davr: *kecha* “kechqurun, tun”, *azal*, *azaliy*, *qadim*, *qadimiy* leksemalari hozirda aynan qo'llanadi.

Eski o'zbek tilidagi *avvalaqsham*, *daha* leksemalari Samarqand, Qashqadaryo qipchoq guruhi shevalarida faoldir.

Eski o'zbek adabiy tilida faol qo'llangan “vaqt” konseptli leksemalar XVII – XIX asr manbalarida ham kuzatiladi:

Čarx “aylanish”, “davr”: *Rutbayi johi charxdin otubon*,

öylakim, mehri sarbaland bölur [Ogahiy, 2019:27].

Eski o'zbek adabiy tilidagi “vaqt” konseptli ayrim leksemalar hozirgi o'zbek tilida semantik jihatdan farqli ravishda qo'llanadi. Masalan, *vaqt* leksemasi “zamon, davr; payt, umr, fursat” ma'nolarida faol qo'llangani kuzatildi. Bu leksema quyidagi ma'nolarda qo'llangan: 1) “muddat” ma'nosini ifodalagan: *Bir lahza ötgandin söhra xud söz ayturining vaqti ötti* (Xamsatul-mutahayyirin, 155-24);

2) “umr” ma'nosida kelgan:

Navoiy, vaqtni toatqa yo išratqa sarf etkim,

Soğinsam örtanurman tiyra ötkargan zamonimdin (Xazoyinul-maoniy, 1b-511);

3) “muddat, muayyan vaqt” ma'nosini anglatgan: *Har kun iki vaqt edi yigilmoq* (Layli va Majnun, 94b7); 4) “fasl, mavsum” ma'nosida kelgan:

To qışda sovuğ tabğa matlub bōlğay,

To aysh sovuğ vaqtda marğub ölgay (Hayratul-abror, 190-15) [Navoiy, 1983:368].

Eski o'zbek adabiy tilidagi "vaqt" konseptli leksemalarning hozirgi o'zbek tiliga munosabati

Eski o'zbek tilidagi leksemalar	Arxaiklashgan leksemalar	Fonetik o'zgarishga uchragan	Semantik o'zgarishga uchragan	Ayni shakl va ma'nolarda qo'llanadigan
83	53	3	3	24

Vaqt hozirgi o'zbek adabiy tilida quyidagi ma'nolarda qo'llanadi (O'TIL, 1, 448). *Vaqt* temporal leksemasining semantik doirasi hozirgi o'zbek adabiy tiliga kelib kengaygani kuzatiladi. Bu esa leksemaning ma'lum muddatlardan so'ng leksemalarning, xususan, o'zlashma leksemalarning yangi ma'no hosil qila borishini ko'rsatadi. O'z navbatida ayrim semalarning iste'moldan chiqishi yoki kam kuzatilishini ham ko'rsatadi. Eski o'zbek adabiy tili davrida *vaqt* leksemasining "umr" semasi hozirda kam ishlatiladi.

Eski o'zbek adabiy tilida *vaqt* leksemasidan yasalgan *vaqtliq*, *vaqtsiz*- *vaqtixush* lug'aviy birliklari "vaqt" konseptining turli qirralarini ifodalashga xizmat qilgan:

Vaqtliq "muddatlik, paytlik, fursatlik, ko'p yillik" ma'nolarida qo'llangan: *Bu faqirning muncha vaqtliq sa'y va emgagini va uzun yillar tortgan riyozatingni nafsini havosi va fe'li mazmum muqtazosi bila zoe qilding* (Munshaot, 155).

Vaqtsiz "bevaqt, bemavrid" ma'nosini ifodalagan: [Riyokor mashoyixlar] *mahalsiz sayhasi bag'oyat sovuq, andoqki vaqtsiz un tortqan tovuq* (Xamsatul-mutahayyirin, 699).[Navoiy,1983:368].

"Xursandlik, vaqtixush, vaqtichog', xushvaqt" ma'nosi *vaqtixush* leksik vositasi orqali ifodalangan: *Shayx bir bayt öquğach imomqa vaqtixush bölib, vajd yuzlanib simo turdi* (Xamsatul-mutahayyirin, 699) [Navoiy, 1983: 368].

Eski turkiy til davrida "vaqt" ifodalovchi so'zlarning aksariyati turkiy qatlamga oid bo'lib, bu davr manbalarida ayrim arabcha so'zlarning uchrashi shu tilga doir o'zlashma qatlamning kirib kelish jarayoni haqida ma'lumot beradi.

"Vaqt" konseptini ifodalovchi forsha-tojikcha so'zlarning eski turkiy til davrida faol emasligi kuzatildi. Eroniy xalqlar turkiy xalqlar, jumladan, o'zbek xalqi bilan yonma-yon yashagan bo'lsa-da, bu tilga oid xususiyatlar o'zbek tilida ko'p uchrashiga qaramasdan, "vaqt" konseptini ifodalovchi forsha-tojikcha so'zlar, deyarli uchramaydi. Buni turkiy leksemalarning eski turkiy til davrida faolligi bilan izohlash mumkin.

Eski o'zbek tili davrida forsha-tojikcha so'zlar bilan bir qatorda arabcha so'zlarning faol qo'llanishi, turkiy leksemalarning kam iste'molda bo'lganligi kuzatildi. Bu holat eski o'zbek adabiy tili davriga kelib o'zlashma so'zlarning o'zbek tili lug'at boyligidan keng o'rin olganligini ko'rsatadi.

Eski o'zbek tili davrida "vaqt" bildiruvchi turkiy so'zlar iste'moldan chiqib boshlagan. Bu xususiyat XX asrlar boshlariga qadar bo'lgan manbalarda aks etgan.

XX asr boshlarida rus tili orqali rus va rus-baynalmilal so'zlari kirib kelgan. Turkiy oy nomlari, ayrim arabcha nomlar shevalarda saqlanib qolgan.

"Vaqt" konsepti leksik-grammatik sathda otlar, olmoshlar, fe'llar, ravishlar, modal so'zlar, bog'lovchilar, ko'makchilar, yuklamalar orqali ifodalangan. Undov va taqlid so'zlar "vaqt" konseptini turli struktur-semantik xususiyatlar orqali aks ettiradi.

Tarixiy "vaqt" semali birliklarning turkumlar aro tadqiqi dastlab, payt otlari, ravish so'z turkumi, keyin sifat va yordamchilar hamda fe'l so'z turkumlarida faol kuzatilishi aniqlandi.

"Vaqt" leksemasining semalarini "narsa", "harakat", "davomiylik", "o'lchanuvchan", "ketma-ketlik", "fasl, kunlardagi almashinuv" kabilar tashkil etadi.

Vaqt ma'noli temporal maydon birliklarining har biri turli darajalarda matn shakllantirish imkoniyatlariga ega.

Payt-zamon ma'nosini ifodalovchi vositalar bir necha funksiyalari bilan matn shakllanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Matndagi vaqt kontinuumi – voqea-hodisalarning izchil, xronologik ketma-ketligini bildiradi; matndagi voqealarning vaqtini bildiradi: fe'l zamon formalari voqea-hodisalarning umumiy o'tgan, hozirgi, kelasi zamonga tegishlilikni anglatib, "vaqt" ma'noli leksemalar aniq muddatni belgilaydi. Fe'lning zamon shakllari ko'chma ma'noda qo'llanganda, atov gapli matn turlarida "zamon" tushunchasi vaqt ifodalovchi leksik birliklar orqali anglashiladi.

"Vaqt" semasining tarixiy ko'rinishlarini o'rganish orqali, turkiy til taraqqiyotining turli davrlaridagi til aspektlarining bir-biriga munosabati, fonetik farq va o'zgaruvchanlik, leksemalarning ma'no kengayishi va torayishi, leksemalarning morfemik qayta tuzilishga ta'siri, "vaqt" semali birliklarning paradigma hosil qilishi va morfemik bo'linishi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. I жилд. – Тошкент, 1983.

- Карасик В. И. Языковая матрица культуры / Науч. -исслед. лаб. «Аксиол. лингвистика». – М.: Гнозис, 2013. – 319 с.
- 2.Мухаммад Ризо Эрнийёзбек ўғли Огахий. Гулшани давлат. –Тошкент, 2019.
3. Чугунова С.А. Экспериментальное исследование концептуализации времени с позиций корпорального подхода. –М., 2009.
- 4.Ҳакимова М. Ўзбек тилида вақт маъноли луғавий бирликлар ва уларнинг матн шакллантириш имкониятлари. Филол. фан. номз. ...д и с с. – Фарғона, 2004. – 136 б.
- 5.Ҳакимова М. Ўзбек тилида абстракт номлар семантикаси. Филол. фан. док.-ри (DSc), д и с с. – Тошкент, 2019. – 230 б.
6. Ахтамова Х. Пайт муносабатини ифодаловчи кўмакчили формалар // Ўзбек тили ва адабиёти. —Тошкент, 1988. — №. — Б. 47- 51; Ҳакимова М. Ўзбек тилида вақт маъноли луғавий бирликлар ва уларнинг матн шакллантириш имкониятлари. Филол. фан. номз...дисс.— Фарғона, 2004. — 136 б.
- 7.Sayfullayeva va b. Hozirgi ozbek adabiy tili. —Toshkent, 2010; Эрматов Ф. Хронология ва метрология. —Термиз, 2017;Давлатова Р. Ўзбек тилининг дейктик бирликлари. Филол. фан. д-ри (DSc) ...дисс. автореф. —Тошкент, 2020. —71 б.; Болтақулова Г. Инглиз ва ўзбек тилларида темпораллик ва унинг дейктик хусусиятларининг қиёсий-функционал тадқиқи. Филол. фан. б. фалс.д-ри (PhD)...дисс. автореф. —Тошкент, 2019. —22 б.
8. Аюпова С.Б. Категории пространства и времени в языковой художественной картине мира (на материале художественной прозы И.С.Тургенева). Автореф. дисс...д-ра филол. наук.—Уфа, 2012. —С.34.
9. Морковкин В.В. Словарь структурных слов русского языка (в соавторстве). — М., 1997.Словарь сочетаемости слов русского языка (в соавторстве). 3 издания, 2002.
10. Кошечая Инна Георгиевна. Проблемы языкознания и теории английского языка. Грамматический строй современного английского языка. Теоретический курс. – М.: Либрокомг. 2019. – С. 178